

Öğrencilerde Alkol Kullanım Sıklığı ve Sosyal Öğrenme ile İlişkisi*

Hasan HERKEN, İshan ÖZKAN, Ali S. ÇİLLİ, Said BODUR

ÖZET

Gelişmekte olan ülkelerde daha fazla olmak üzere dünya genelinde alkollü içki tüketimi hızla artmaktadır. Buna bağlı olarak gelişen sorunlar her geçen gün daha başa çıkılmaz hale gelmektedir. Alkol kullanımında sosyal öğrenmenin etkisi farkedildikçe önleme programlarında ailenin üzerinde daha çok durulmaktadır. Çalışma orta ve yüksek öğrenim gençliğinin, alkol kullanım sıklığı ile alkol kullanımının sosyodemografik özellikler ve sosyal öğrenme arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapıldı. Çalışma, Konya merkezinde, ortaokul, lise, yüksekokul ve çıraklık eğitim merkezlerinde öğrenim gören 1559 gençle yapıldı. Okulların seçiminde öğrenci almındaki puan sıralaması, kent merkezine olan uzaklıkları dikkate alınarak tabakalı rastgele örneklem yapıldı. Örneğe çıkan okuldaki sınıflar rastgele yöntemle belirlendi. Gençlere sosyodemografik özellikleri, aile bireylerinin alkol kullanıp kullanmadığı, kendilerine yakın olan veya yakın buldukları ve örnek aldıkları kişilerin alkol kullanıp kullanmadıklarını sorgulayan anket uygulandı. Sonuçlar SPSS for Windows 6.0 programında Ki-kare ve lojistik regresyon analizi ile değerlendirildi. Gençlerin 177'si (% 11.3) ayda en az bir kez alkol almaktaydı. Alkol alım oranları her iki cinsiyette benzerdi. Gençlerin alkol kullanımı ile babanın, örnek alınan öğreticinin, ağabey veya ablanın alkol alması gencin yaşı ve alkollü zararlı ve kötü olarak algılama arasında ilişki bulundu. Gençlerin alkol kullanımında sosyal öğrenme önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Alkol kullanımının önlenmesinde örnek alınabilecek kişilerin (anne, baba, ağabey, abla, öğretmen veya meşhur kişiler) özendirici tarzda alkol kullanmalarının olumsuz etkisine dikkat çekilmelidir.

Anahtar kelimeler: Alkol kullanımı, sosyal öğrenme, öğrenci, yaygınlık

Düşünen Adam; 2000, 13(2): 87-91

SUMMARY

Alcohol consumption has been increasing all over the world, especially in developing countries. Problems depending on alcohol consumption are getting intractable day by day. In prevention schemes, family becomes more important as the effect of social learning is noticed. This study was carried out to determine the relationship between the alcohol use the frequency of this habit and socio-demographic characteristics and social learning of alcohol use. The study was made on 1559 students in secondary and high schools and apprentice education centers in Konya while choosing schools we paid special attention to the acceptance points of the students and to the distance of the school to the city-centre.

Besides this, folded random study groups were formed and the classes in the school were chosen randomly. The young students were asked about their socio-demographic characteristics, whether the other members of their family (and the people they feel close to them) have alcohol or not through a survey. The results were evaluated by Chi-square test and logistic regression analyse in the programme of SPSS for windows 6.0 177 of adolescent (11.3 %) said that they had alcohol once a mounth. A relation was established between alcohol use of adolescent and their fathers, ideal teachers or elder brothers and sisters who drink alcohol. It was also, established that there was a relationship between this habit of young people and their age and their understanding of alcohol as something bad and harmful. It is suggested that social learning has very important role in adolescent's alcohol use. Attention should be given to the negative effect of the alcohol use of people who can be taken examples by adolescent's (mother, father, elder, brother, sister, teacher, popular people).

Key words: Alcohol use, social learning, student, epidemiology

* VII. Anadolu Psikiyatri Günleri'nde bildiri olarak sunulmuştur. ** Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı

GİRİŞ

Alkol kullanıldığında bireye yalancı bir iyilik ve kendine güven duygusu verir. Gençlik çağının özellikleri nedeniyle gençler arasında cezbedici bir madde olarak görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde belirgin olmak üzere alkol kullanımını giderek artmaktadır. Alkol kullanımı, genellikle kronik seyreden, etyolojisi karmaşık ciddi bir psikososyal sorundur. Alkole karşı ebeveynlerin umursamaz tutumu, ağabey ve ablanın kullanması her iki cins için de yatkinlaştırıcı rol oynamaktadır (1,2).

Bu ilişkinin bütün kötü alışkanlıklar (sigara, alkol, ilaç, eroin vb.) için geçerli olduğu öne sürülmektedir. Yapılan çalışmalar kötü alışkanlıkların hiyerarşik bir sırayla sigara, alkol, madde bağımlılığı şeklinde ilerlediğini göstermektedir (3,4).

Gençlerin alkol kullanımına dikkat artışı, bu dönemin özellikleri ile ilgilidir. Çoğu ergen, başlangıçta deneme, merak veya görme amacıyla alkol kullanmakta sonra da bırakmaktadır. Fakat bu denemeler biyolojik ve toplumsal olarak yatkin olan gençlerin ileride alkol veya madde bağımlısı olmasına hazırlık anlamına da gelmektedir.

Bu nedenle yetişkin dönemindeki alkol kullanımının önlenmesi için, gözler gençlik dönemine çevrilmektedir. Bu dönemde kötü alışkanlıklara yol açan nedenler ve yönlenmeler araştırılmaktadır. Eğer madde kullanımı yerine daha uygun başatma becerileri geliştirilebilirse, kötü alışkanlıklara karşı başarılı olunabileceği umudu beslenmektedir (5).

ABD'de 12-18 yaş arasında alkol, sigara ve marihuana kullananların sayısı 3 milyon civarındadır. Lise öğrencilerinin % 87'si yaşamları boyunca, % 76'sı geçmiş yıl boyunca, % 51'i geçen ay boyunca çeşitli kereler alkol kullandığı bildirilmiştir. Günlük kullanım oranı % 3.4'dür (6-8). İstanbul'da lise öğrencilerinin % 56.2'sinin en az bir kez alkol kullandığı, % 23.5'inin son bir ayda kullanmış olduğu ve % 38'inin ise kullanıp kullanmamakta kararsız olduğu bildirilmiştir (9). Ankara'da 11-12 yaş üzerinde yapılan çalışmada bu oran % 6.7, Gemlik'de yapılan çalışmada ise % 11.6 olarak bulunmuştur (10,11).

Çalışma, gençlerin alkol kullanımı ile sosyo-

demografik özellikler ve sosyal öğrenme arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapıldı.

GEREÇ ve YÖNTEM

Çalışmaya Konya il merkezinde bulunan 5 ortaokul, 5 lise, 3 yüksekokul ve 1 çıraklık eğitim merkezlerindeki öğrenim gören 12-21 yaş arasındaki gençler dahil edildi.

Okulların seçiminde öğrenci alımındaki puan sıralaması, kentin merkezine olan uzaklıkları dikkate alınarak tabakalı rastgele örnekleme yapıldı. Örneğe çıkan okuldaki sınıflar rastgele yöntemle belirlendi, sınıftaki her öğrenci çalışmaya alındı.

Gençlere sosyodemografik özellikleri ve alkol kullanımını ile ilgili bilgiler içeren bir anket uygulandı. Alınan alkolün miktarına bakılmaksızın düzenli olarak ayda en az bir kez alkol alanlar alkol kullanıyor kabul edildi.

Anketler, araştırmacılar tarafından okullara gidilerek sınıflarda sadece araştırmacının gözlemi altında, isim alınmadan uygulandı. Elde edilen veriler "SPSS for windows 6.0" programında Ki-kare ve lojistik regresyon analizi ile değerlendirildi.

BULGULAR

Çalışma grubunda örneğe çıkan 12-21 yaş arasındaki 1559 gençten 958'i (% 61.5) erkek, yaş ortalamaları 15.44, 602'si (% 38.5) kız, yaş ortalamaları 15.38 idi. Ayda en az bir kez alkol aldığını ifade eden genç sayısı 177 (% 11.3) idi. Ayda en az bir kez alkol aldığını ifade eden erkek sayısı 115 (% 12), kız sayısı 62 (% 10.3) olarak saptandı, cinsiyetler arası fark yoktu ($p>0.05$).

Gençlerden 50'sinin (% 3.2) babası, 14'ünün (% 0.9) annesi ölmüştü. Anne-babadan birinin ölmüş olması ile alkol kullanımı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmadı ($p>0.05$). Gençlerin alkol kullanımını ile sosyodemografik özelliklerin ve sosyal öğrenmenin ilişkisi Tablo 1 ve 2'de özetlenmiştir.

Gençlerin alkol kullanımı ile ailenin gelir düzeyinin yüksek olması, annesinin çalışması ve eğitim düzeyi yüksek olması ile ilişki bulundu (Tablo 2). Alkol

Tablo 1. Alkol kullanımı ile sosyo demografik özelliklerin ilişkisi.

Değişken	Alkol alan		Alkol almayan		χ^2	sd	p
	Sayı	%	Sayı	%			
Annenin çalışma durumu					51.21	1	<0.0001
Çalışıyor	70*	23.0	234	77.0			
Çalışmıyor	107	8.5	1149	91.5			
Annenin öğrenim düzeyi					89.29	2	<0.0001
İlkokul	43*	5.0	845	95.0			
Orta öğrenim	69	22.2	310	77.8			
Yüksekokul	65	22.2	228	77.8			
Babanın öğrenim düzeyi					3.32	2	>0.05
İlkokul	4	6.7	56	93.3			
Orta öğrenim	159	13.5	1173	86.5			
Yüksekokul	14	8.4	153	91.6			
Babanın mesleği					17.6	3	<0.001
Memur, emekli	95	16.5	560				
İşçi	11*	4.7	223	95.3			
Esnaf	31	9.7	288	90.3			
Serbest	40	11.4	311	88.6			
Gelir durumu					62.54	2	<0.0001
Düşük	26	6.6	366	93.4			
Orta	53	7.5	650	92.5			
Yüksek	98*	21.7	367	78.9			

Okur yazar olmayan 6 kişi ilkokul mezunu kabul edildi. %'ler satır esasına göre alındı.

Tablo 2. Alkol kullanımının sosyal öğrenme ile ilişkisi.

Değişken	Alkol alan		Alkol almayan		χ^2	sd	p
	Sayı	%	Sayı	%			
Anne alkol					38.68	1	<0.0001
Ahiyor	12*	52.2	11	47.8			
Almıyor	165	10.7	1372	89.3			
Annenin önceden alkol alıp almadığı					35.64	1	<0.0001
Kullanmış	9*	60.0	6	40.0			
Kullanmamış	168	10.9	1377	89.1			
Anne hamilelikle					6.37	1	<0.01
Alkol almış	7*	36.9	19	73.1			
Alkol almamış	170	11.1	1363	88.9			
Baba halen alkol					118.6	1	<0.001
Ahiyor	60*	37.0	102	63.0			
Almıyor	117	8.4	1280	91.6			
Baba önceden					96.72	1	<0.001
Alkol almış	73*	29.6	174	70.4			
Alkol almamış	104	7.9	1208	92.1			
Gencin sevdiği sanatçı					25.65	1	<0.0001
Alkol alıyor	60*	20.8	229	79.2			
Alkol almıyor	42	8.3	465	91.7			
Gencin sevdiği öğretici					66.24	14	<0.0001
Alkol alıyor	41*	33.9	80	66.1			
Alkol almıyor	136	9.5	1302	90.5			
Gencin alkol anlayışı					414.67	2	<0.0001
Yasak	39	4.6	851	95.4			
Hoş değil	59	11.9	495	88.1			
Normal	79*	46.8	37	53.2			
Gencin sigara kullanma durumu					127.26	1	<0.00001
Kullanıyor	82*	46.3	95	53.7			
Kullanmıyor	1205	87.2	117	12.8			
Ağabey, ablanın alkol durumu					7.94	1	<0.004
Kullanıyor	46*	26	239	17.3			
Kullanmıyor	131	74	1143	825.7			

Tablo 3. Alkol kullanan gençlerin özelliklerinin lojistik regresyon analizi.

Değişken	B	S.E.	Wald, sd=1	Sig	R
❖ Ağabey veya ablanın kullanması	.7185	.2640	7.4064	.0065	.0700
❖ Ailenin geliri	.3396	.0893	14.4749	.0001	.1063
❖ Özenilen öğretmen	.9258	.3059	9.1951	.0024	.0808
❖ Gençin yaşı	.2691	0.695	18.1708	.0000	.1211
❖ Gençin sigara kullanması	1.9630	.2406	66.5833	.0000	.2419
❖ Gençin alkol algılayışı	1.5027	.1616	86.4766	.0000	.2767
❖ Anne eğitimi	.3807	21.1197	10.1179	.0858	1.4633
❖ Annenin çalışma durumu	-.0881	.2894	.0926	.7608	.0000
❖ Annenin alkol durumu	-.2868	.6995	.1681	.6818	.0000
❖ Annenin önceden alkol alması	-.2123	.8549	.0617	.8039	.0000
❖ Annenin hamilelikte alkol alması	-.4979	.7115	.4898	.4840	.0000
❖ Babanın alkol kullanması	-.9692	.3523	7.5692	.0059	-.0710
❖ Babanın önceden alkol kullanması	-.0088	.3174	.0008	.9778	.0000
❖ Özenilen meşhur kişinin alkol alması	.0333	.2512	.0176	.8946	.0000

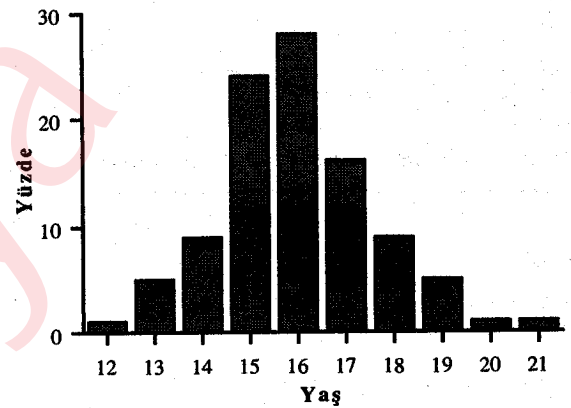
Bu model alkol kullananların % 92.43'sini doğru tahmin etmiştir. Uyum iyiliği (Goodness of Fit)=1446.531 ($\chi^2= 432.403$, $df=14$ $p<0.0001$)

kullanan gençler, kullanmayanlara göre daha yüksek oranda sigara kullandığı ve alkol kullanmayı normal olarak algıladığı tesbit edildi. Yine anne ve babaları önceden veya halen alkol alanlar, özenilen öğretmen, ağabey veya ablanın alkol kullanması ve gencin sigara kullanması alkol kullanımında etkili bulundu.

Alkol kullanımında etkili görünen çok sayıda değişkenden bazıları birbiriyle ilişkili olduğundan, gerçekten alkol kullanımı ile ilişkili olanları ayırdedebilmek için lojistik regresyon analizi yapıldı. Sonuçlar Tablo 3'de gösterilmiştir.

Gençlerin alkol kullanımı; annenin eğitimi, ailenin geliri, ağabey veya ablanın, babanın, sevilen öğreticisinin alkol kullanması, gencin yaşı, sigara kullanması ve alkol kullanmayı normal olarak algılaması etkiliyordu. Bu model alkol kullanan vakaların tespit doğruluğu % 92.43 idi. Bu modele göre annenin iş ve hamilelikte veya önceden alkol kullanıp kullanmaması ile babanın işi, eğitimi, önceden alkol kullanıp kullanmaması, sevdiği meşhur kişilerin durumu etkili bulunmadı. Babanın alkol kullanması ise çocuklarının kullanmasını azaltıcı etki gösteriyordu. Alkolle tanışma yaşla birlikte artıyordu (Grafik 1).

Alkolü deneyen genç sayısı 263 (% 16.9) idi. Deneyen öğrencilerin 86'sı (% 32.7) sadece bir kez deneyip bir daha kullanmadıklarını ifade ettiler. Alkolü deneme 15-16 yaşlarında pik yapmaktaydı (% 52). Öğrencilerden 36'sı (% 20.5) alkolü tekrar kul-

Grafik 1. Alkolü denemenin yaşlara göre dağılımı.

lanmayı düşünüyor ve 151'i (% 79.5) bırakmayı düşünüyordu.

TARTIŞMA

Orta ve yüksek öğrenimdeki gençlerde alkol kullanım oranı % 11.3'tür. Bu oran Okan ve ark. (11) liseli öğrencilerle yaptığı çalışmada bulunduğu % 11.6 ile benzer, Yazman'ın (9) İstanbul'da liseli gençlerde bulunduğu (% 23.5) sonuçtan düşüktür. Yazman'ın bulunduğu oranın yüksek olması yöre farklılığına bağlı olabilir. Yine bulunan sonuçlar benzer yaş gruplarında yurtdışında yapılan Morison ve ark. (16), ABD'de lise öğrencilerinde bildirdiği % 51'den, Vilalbi ve ark. (12), Barselona'da öğrencilerde bildirdiği erkeklerde % 19, kızlarda % 16'dan daha düşüktür. Bunda kültürel ve dinsel farklılık etkili olabilir. Al-

kolü kötü olarak algılanmanın çalışmanın yapıldığı kültürde ABD ve İspanya'daki kültürden daha sert algılanmasına bağlı olabilir (13,14).

Alkol kullanan gençlerin ailelerinin gelir düzeyi kullanmayanlara göre yüksek bulundu. Bu, Kaya ve ark. (19) çalışmasının sonuçları ile uyumludur. Fakat İsveç (20) ve İspanya'da (12) yapılan çalışmalarda alkol kullanan gençlerin ailelerinin daha düşük sosyodemografik düzeye sahip oldukları belirtilmektedir. Bunda çalışmaların yapıldığı ülkelerdeki düşük ve yüksek ekonomik düzey ayrımının göreceli olmasına bağlı olabilir. Ailenin gelir düzeyinin yükselmesi ile çocuğun alkole ulaşılabilirliğinin kolay olmasının da etkisi olabilir.

Cohen ve ark. (15) yaptığı çalışmada ailenin çocuklarına olduğundan daha fazla vakit ayırmasının çocukların alkol ve sigara kullanımını azalttığını belirtmektedirler. Bir diğer çalışmada ailenin çocuğa karşı desteğinin azalmasının alkol kullanımına yatkınlaştırıcı olabileceği bildirilmektedir (16). Ağabey veya ablanın alkol kullanması gençlerin alkol kullanımında etkili bulunması, kendileri kullandıkları için çocuklara karşı yasaklayıcı olamamaları, hatta kendileri kullanmaları sebebiyle model olmalarına bağlı olabilir (17). Babanın halen alkol almasının gençlerin alkol kullanımını azaltıcı etkisinin bulunması, alkol kullanımının aile içi etkileşimi bozucu etkisine bağlı olabilir.

Sevilen öğreticinin alkol kullanmasının gençlerin alkol kullanımında etkili olması Bandura'nın sevilen kişilerin bireyler tarafından taklit edildiği yolundaki görüşleri ile uyumludur (18).

Alkol alanların beraberinde sigara kullanması kötü alışkanlıkların tek bir fenomen olduğu (22), alkol ve sigara kullanımının birbirinin belirleyicisi olduğu şeklinde görüşlerle örtüşmektedir (23).

Sonuç olarak gençlerin alkol kullanımında, büyük kardeş ve sevilen öğreticiden etkilenme söz konusudur. Ayrıca alım gücü ve alkolle ilgili algılamada önemlidir. Bu çıkarımlar ışığında alkolle mücadelede yetişkinlerin özendirici tutumlardan kaçınmaları önerilebilir.

KAYNAKLAR

1. Fawzy FI, Coombs RH, Gerber B: Generational continuity in the use of substances; the impact of substances the impact of parental substance use on adolescent substance use. *Addict Behav* 8:109-14, 1983.
2. Mc Dermott D: The relationship of parental drug use and parents attitude concerning adolescent drug use to adolescent drug use. *Adolescence* 19:89-97, 1984.
3. Mercer GW, Kohn PM: Child-rearing factors, authoritarianism drug use attitudes and adolescent drug use a model. *J Genet Psychol* 163:159-71, 1980.
4. Sieber MF, Angst J: Alcohol, tobacco and cannabis: 12-year longitudinal associations with antecedent social context and personality. *Drug Alcohol Depend* 25:281-92, 1990.
5. Kandel D, Logan JA: Patterns of drug use from adolescence to young adulthood: I. periods of risk for initiation, continued use and discontinuation. *Am J Public Health* 74:990-66, 1984.
6. Morison SF, Rogers PD, Thomas MH: Alcohol ad adolescents pediatrics clinics of North America. 42:371-87, 1995.
7. Alexander DE, Gwyther RE: Alcoholism in adolescents and their families. *Pediatric Clin North Am* 42:217-34, 1995.
8. Halikas J: Substance abuse in children and adolescents. Garfinkel BD, Carls GA, Weller EB (eds). *Psychiatric disorder in children and adolescents*. WB Saunders Company, Philadelphia 210-34, 1990.
9. Yazman Ü: İstanbul'da lise öğrencilerinde psikoaktif madde kullanım yaygınlığı ve bakış açıları. Uzmanlık Tezi Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi, İstanbul, 1995.
10. Özbay H, Göka E, Aktaş AM ve ark: Ergenlerde sigara, alkol ve madde kullanımının benlik imajı. Depresyon ve anksiyete ölçümleri ile ilişkileri. *Düşünen Adam* 4:53-58, 1991.
11. Okan N, Şivka MS, Resmi Ş ve ark: Lise öğrencilerinde içki ve sigara kullanımı. *Uludağ Üniv Tıp Fak Derg* 3:285-89, 1993.
12. Villalbi JR, Comin E, Nebat M, et al: Prevalence and determinants of alcohol consumption among school children in Barcelona. *J Sch Health* 3:123-6, 1991.
13. Barnes GM: Impact of the family on adolescent drinking patterns. Blone HT, Kasten TR (eds). *Alcohol and family research and clinical perspectives*. The Guilford Press, Newyork, 137-162, 1990.
14. Cattarelo AM, Clayton RR, Leukefeld CG: Adolescent alcohol and drug abuse. Oldham JM, Ribo MR (eds). *Review of psychiatry*. Vol. 14 American Psychiatric Press, Inc, Washington DC, 151-68, 1995.
15. Cohen DA, Richardson J, Lapree L: Parating behaviors and the onset of smoking and alcohol use: a longitudinal study. *Pediatrics* 94:368-75, 1994.
16. Schor EL: Adolescent alcohol use social determinant and the case for early family-centered prevention. *Family-focused prevention of adolescent drinking*. *Bull NY Acad Med* 2:335-56, 1996.
17. Ary DV, Tildesley E, Hops H, et al: The influence of parent, sibling and peer modeling and attitudes on adolescent use of alcohol. *Int J Addict* 9:853-80, 1993.
18. Bandura A: *Social learning theory*. Newyork, J Prentice Hall, 1977.
19. Kaya N, Çilli AS, Herken H ve ark: Orta öğrenim ve üniversite öğrencilerinde madde kullanım yaygınlığı ve anne-baba tutumu ile ilişkisi. 5. Sosyal Psikiyatri Sempozyumu, Serbest Bildiriler, 15-18 Nisan Kocaeli, 1998.
20. Persson E, Hanson BS, Rstom AS: Alcohol habits among teenagers in sweden, factors of importance. *J Stud Alcohol* 6:719-25, 1994.
21. Hops H, Tildesley E, Lichtenstein E, et al: Parent-adolescent problem-solving interactions and drug use. *Am J Drug Alcohol Abuse* 16:239-58, 1990.
22. McNeill AD, Jarvis MJ, Stapleton JA, et al: Prospective study of factors predicting uptake of smoking in adolescents. *J Epidemiol Community Health* 43:72-8, 1989.
23. Hansen WB, Graham JW, Sobel JI, et al: The consistency of peer and parent influences on tobacco, alcohol and marihuana use among young adolescents. *J Behav Med* 10:559-79, 1987.